

VARGA KINGA

Kosztolányi Dezső egyik korai elbeszélés-kötete: *A Páva*Előtanulmány a kritikai kiadáshoz¹

A *Páva* Kosztolányi Dezső sorrendben hetedik, 19 elbeszélést tartalmazó novelláskötete. Két kivételtől eltekintve olyan novellákat tartalmaz, amelyek a hat megelőző kötet valamelyikében már szerepeltek. Korabeli recepciója az eddigi kutatások alapján nincs. Kosztolányi korai novella-köteteinek elemzői között van olyan, aki a *Káin* című kötetrel együtt a válság jelének nevezi,² és olyan is, amely gyűjteményes kötetnek tartja, méghozzá az addig megjelent novellák legjobbjait tartalmazó gyűjteménynek.³ Az utóbbi megállapítás legalább azt jelzi, hogy a *Páva* esetében már megjelent novellák újbóli közléséről van szó, de ennél több részletre nem tér ki.

A Kosztolányi novelláit összegyűjtő kiadásokban az eredeti kötetkompozíció visszaadásának igénye csak kezdetben és felemás módon érzékelhető. Az 1943-as, Révai-féle háromkötetes Kosztolányi novella-összkiadás⁴ első kötete kötetcímek alá rendezi a korai novellákat, de válogat az egyes kötetek tartalmából. Ezek szerint a *Pávához* öt novella tartozik (a *Bácska*, *A szerb*, a *Páva*, a *Kék gyász* és a *Borotva*), ami abból adódik, hogy a Révai-kiadás a szövegismétlődések miatt szortírozva, önkényesen tulajdonít egy-egy kötetnek bizonyos számú, a valósnál mindig kevesebb novellát. Ezek a novellák a *Pávában* szereplő címek szerint, de nem az itteni szövegvariáns alapján szerepelnek a kiadásban. Az 1957-es Szépirodalmi-féle háromkötetes Kosztolányi novella-összkiadás⁵ a Révait veszi alapul, de már nem jelzi a kötetcímeket, a sorrendet azonban megőrzi, így a *Pávához* itt már jelöletlenül, de még ugyanez az öt novella tartozik. A Magyar Helikon 1965-ös, egykötetes kiadása⁶ is ezt az utat követi, a Szépirodalmi 1981-es háromkötetes kiadása⁷ (az első kötet, *A léggömb elrepül* című tartalmazza a korai novellákat) bontja fel először a Révai által megkomponált kötetssorrendet, és az első megtalált megjelenés sorrendjében közli a novellákat. A későbbi összkiadások, például a 2007-es kétkötetes Osiris-féle⁸ már ezen az úton megy tovább. Az 1981-es kiadástól tehát az eredeti kötetkompozíciók illúziójából sem marad semmi. Az 1965-ös kiadástól, mely először tartalmaz jegyzetet, egyértelművé válik, hogy az ezekben a kötetekben közölt változatok az ultima manus elvének felelnek meg, a szerző életében utoljára megjelent változatot tartalmazzák. Az 1981-es kiadás óta így a novellák az első megjelenés sorrendjében követik egymást, a szövegek alatt az első megjelenés évszáma szerepel, de a szövegek változatai a szerző által utoljára eszközölt átalakításokat hordozzák magukon. Szilasi László ezt a megoldást „fából vaskariká”-nak minősíti.⁹

¹ A tanulmány az MTA-ELTE Hálózati Kritika Szövegkiadás Kutatócsoportban az MTA TKI támogatásával készült.

² ÖRLEY (é.n.), 329.

³ BARÁTH 1938, 76.

⁴ *Kosztolányi Dezső novellái I–III.*, Révai Irodalmi Műintézet, 1943.

⁵ Kosztolányi Dezső, *Novellák I–III.*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957.

⁶ *Kosztolányi Dezső elbeszélései*, sajtó alá rendezte: Réz Pál, Magyar Helikon, 1965.

⁷ *Kosztolányi Dezső összes novellái I–III. (A léggömb elrepül, Esti Kornél, Hét kövér esztendő)*, összegyűjtötte és a szöveget gondozta Réz Pál, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.

⁸ *Kosztolányi Dezső összes novellái I–II.*, sajtó alá rendezte, Réz Pál, Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

⁹ SZILASI 2000, 113.

Azonban látni kell ezzel együtt azt is, hogy ezek a kiadványok, melyek az 1965-ös kiadástól jelölten Réz Pál munkáját dicsérik (a Révai és az 1957-es Szépirodalmi nem tünteti fel a sajtó alá rendezőt), minden esetben számolnak a kötetekben és folyóiratokban többszörösen ismétlődő megjelenésekkel, az ebből adódó variációkkal, és különféle megoldásokat keresnek és kínálnak a komplexebb áttekinthetőség érdekében. Jelen pillanatban ezek egyaránt hozzáférhetőek és különböző szerkesztettségük okán érzékeltetik a szövegvariánsok létét és a címtöbbszöröződések, küzdenek a mindebből adódó problémákkal, és kifejezésre juttatják, hogy erre igazi orvosságot csak a kritikai kiadás adhat.

Mindebből az is következik, hogy a *Páva* című novelláskötetről valójában csak akkor lehet fogalmunk, ha könyvtárban vagy antikváriumban ráakadva a kezünkbe vesszük. Ez természetesen általában így van Kosztolányi egész korai novellisztikájával, de míg például a *Boszorkányos esték* mint az induló elbeszélő első kötete, vagy a *Káin* mint a világháborúra adott reflexió érdeklődésre tarthat számot, a *Pávának* erre esélye sincs. Gyűjteményes-kötet jellege, hányatott időkben, 1919–1920 körüli megjelenése, a *Káin* és a *Béla a buta* közé szorulása felejtésre kárhóztatja. Éppen ezért ér meg egy kísérletet közelebbi vizsgálata, leválasztása a többi Kosztolányi-kötetről, annak tudatában, hogy egyedisége csak azok szövegghálójában mint kontextusban teljesebben ki.

A korai elbeszélés-kötetek és a korai novellisztika

A Kosztolányi-szakirodalom hagyományosan a külön kötetben, 1933-ban megjelent *Esti Kornél*-t, és az 1936-os, öt ciklust tartalmazó *Tengerszem*et sorolja Kosztolányi érett vagy kései novellisztikájához, az olvasóközönség is jobbra az ezekben a kötetekben olvasható novellákat ismeri. A korai novellisztika tulajdonképpen ehhez, vagyis az „érett Kosztolányihoz” képest jelenti a pályakezdéshez közeleső, *Boszorkányos estéktől* (1908/1909) az 1921-es *A rossz orvosig* napvilágra kerülő novelláskötetek tartalmát, és az ezekben nem választott, folyóiratban megjelent elbeszéléseket. A két időszak elkülönítésének már első pillantásra is van alapja, hiszen a *Káin* második kiadásában szereplő *Tizenegy perc* az egyetlen olyan novella, amely a későbbiekben is kötetbe kerül, a *Tengerszemben* *Hogy is történt?* címmel bukkan elő. Azonos tematikus és motivikus kiindulópontok felhasználására, esetenként részleteiben ismétlődő újraírásokra is akad példa, ami a regények összefüggésében is igaz, mégis, a korai és a kései novellák alapvetően külön korpuszt alkotnak.

A korai elbeszéléskötetekhez tartoznak a *Boszorkányos esték*, a *Bolondok*, *A vonat megáll*, a *Beteg lelkek*, a *Bübbájások*, a *Káin*, a *Páva*, a *Béla a buta* és *A rossz orvos*. A *Boszorkányos esték* részben Jókai, részben Krausz–Fischer-kiadásban jelent meg, a *Bolondok*, a *Beteg lelkek*, a *Béla a buta* az Athenaeumnál, *A vonat megáll* a Mozgó Könyvtár XCII. számaként, a *Bübbájások* a Franklinnál, a *Káin* és *A rossz orvos* első kiadása a Pallasnál, a *Páva* a Légrády Testvéreknél (ahogyan a *Káin* második kiadása is), *A rossz orvos* második kiadása a Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat R. T.-nél.

A kötetek megjelenési idejének adatai részben bizonytalanok. Míg a *Boszorkányos esték*, a *Bübbájások*, a *Káin*, a *Béla a buta* és *A rossz orvos* kiadása tartalmaz megjelenési dátumot – *Boszorkányos esték* (1908), *Bübbájások* (1916), *Káin* (1918), a *Béla a buta* (1920) és *A rossz orvos* (1921) – addig a *Bolondok*, *A vonat megáll*, a *Beteg lelkek* és a *Páva* nem. A *Bolondok* és a *Beteg lelkek* datálása hagyományosan 1911, illetve 1912. A *Bolondok* 1911-es adatát alátámasztja több, a kötetéről 1911-ben a sajtóban már megtalálható kritika,¹⁰ a *Beteg lelkek* 1912-es

¹⁰ Halasi Andor: Kosztolányi Dezső: *Bolondok*, Élet, III. évf. 52. sz., 1911. dec. 24., 1606; K[arinthy] F[rigyes], *Bolondok. Kosztolányi Dezső újabb novellái*, Világ, 1911. november 26., 16–17.; Karinthy Frigyes, Nyugat, 1911. december 1., 947–948; Somlyó Zoltán, *Kosztolányi Dezső novelláskönyve*, Népszava, 1911. december

kiadását azonban elbizonytalanítja a *Független Magyarország* 1913-as irodalmi híre, mely a kötet megjelenéséről tudósít,¹¹ a Mozgó Könyvtár XCII. számaként nyomdába kerülő *A vonat megáll*-t pedig általában övezi kétely. Ezt a kötetet Réz Pál fedezte fel az 1950-es években és ő is datálta 1912-re. Előtte teljesen ismeretlen volt mind a kortársak, mind az utókor számára.¹²

Az évszámmal rendelkező kötetek kiadási idejét illetően is fennáll az egy-két évnyi ingadozás lehetősége. Molnár Fábán a *Boszorkányos estéket* 1908 helyett 1909-ra datálja,¹³ a *Káinról* pedig található olyan adat, amely a megjelenést 1917-re teszi.¹⁴ Ez azonban nem változtat a *Boszorkányos esték*, a *Bolondok*, a *Beteg lelkek*, a *Bűbájosok*, a *Káin*, a *Béla a buta* és *A rossz orvos* sorrendiségén, és a *Páva* a kötetek sorában elfoglalt helyén sem: a *Káin* és a *Béla a buta* közé ékelődik. *A vonat megáll* az egyedüli, melynél nem lehet tudni, hogy a környező kötetekhez (a *Bolondokhoz* és a *Beteg lelkekhez*) képest hova tehető.

A Páva megjelenése

Minthogy a Légrády Testvérek ebben a korszakban egyáltalán nem írtak évszámokat a kiadványaikra, a *Páva* és az 1919-es dátum összefüggése csupán közvetett bizonyítékokkal támasztható alá. Azt, hogy a *Páva* 1919-es, tudni véli a Kosztolányi halála után a Nyugat által kiadott tizenegy kötetes, novellákat csak elvéve tartalmazó gyűjtemény,¹⁵ és a Révai-féle novella összkiadás is ezt tünteti fel a *Páva*-szemelvény előtt. Ezen kívül két, 1938-ban született monográfia is 1919-et ír.¹⁶ A későbbi évtizedek Kosztolányi-novellákat kiadó kötetében, Réz Pál jóvoltából, a jegyzetek között szintén szerepel ez az adat.¹⁷ Olybá tűnik, az évszám nemzedékről nemzedékre hagyományozódott.

Az 1919-es évszám mellett szól, hogy az OSZK-ban őrzött két példánynak az egyikén a növedéki napló bejegyzése 1919-ből való (1919/121.), az *Esztendő* című folyóirat pedig a *Káinról* közöl egy kritikát 1918 márciusában,¹⁸ mely ezt, a *Káin*t, Kosztolányi ötödik novelláskötetének titulálja, és fel is sorolja az előzőeket: *Boszorkányos esték*, *Bolondok*, *Beteg lelkek* és *Bűbájosok*. A *Páváról* nem szól – *A vonat megállról* sem, de ez nem meglepő – tehát a *Páva* akkor még nem jelent meg, és, mivel a másik rendelkezésre álló konkrét adat az OSZK 1919-es példánya, ezt megalapozott dátumjelölésnek lehet tekinteni. (Az OSZK cédulakatalógusában 1911-es évszámú *Páva* is található, ami a növedéki napló téves másolásából jöhetett létre, a Kosztolányi-kutatócsoport, az MTA-ELTE Hálózati Kritika Szövegkiadás Kutatócsoport közbenjárására ez a számítógépes katalógusban javításra került. Az eddigiekből az következik ugyanis, hogy ez az 1911-es évszám teljesen indokolatlan.)

16., 6.; Szabolcsi Lajos, *Bolondok, Kosztolányi Dezső novellái*, A Hét, 1911. 2. kötet, 815.

¹¹ *Független Magyarország*, 1913. január 12., 14. (Megjelent a *Beteg lelkek*.)

¹² Réz 1959, 245. Szilágyi Zsófia ezt az ismeretlenséget a Mozgó Könyvtár sorozat természetéből adódóan magyarázza, miszerint a sorozat tagjai úti olvasmánynak szánt füzetcskéek voltak, ezáltal eldobhatóak, nem tekintették őket valódi novelláskötetnek. SZILÁGYI 2003, 139.

¹³ MOLNÁR 2010, 28–30.

¹⁴ [Sz. n.]: „Most jelent meg! Kosztolányi Dezső: Káin című novelláskönyve”, *Jelenkor*, I. évf. 2. sz., 1917. dec., [hátsó borító belső lapján]. [Műfaj: hirdetés.]

¹⁵ *Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei*, VII. kötet, *Elsüllyedt Európa*, sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Illyés Gyula, Nyugat Kiadó és Irodalmi R.-T., 302.

¹⁶ BARÁTH 1938, 19; SZEGÁRDY-CSENGERY 1938, 97.

¹⁷ Lásd pl. *Kosztolányi Dezső összes novellái I–II.*, sajtó alá rendezte Réz Pál, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, II., 603.

¹⁸ Haraszi Zoltán, *Kosztolányi Dezső: Káin, Esztendő*, 1918. március, 158–162, 158.

Az OSZK-ban az 1919-es köteten túl egy 1920-as növedéki napló-bejegyzést tartalmazó példány is található (1920/200.). Az 1920-as jelölésű is a Légrády Testvérek kiadása, és a precíz, minden betűt illető összevetésből kiderül, hogy a második kötet valójában utánnymás, egy-két sajtóhibát javít (illetve ejt) az előzőhöz képest. A két példány időbeli eltolódását bizonyítja továbbá, hogy míg az 1920-as hátsó borítóján a Légrády Testvérek nemrég megjelent kiadásai között szerepel Kosztolányi Dezső *Páva* című kötete, az 1919-esén nem, vagyis a későbbi nyomás visszaautal arra, hogy a kötet már egy előző nyomás következtében közforgalomban van. Az OSZK-ban található két példány borítója színben különbözik egymástól, az 1919-es pirosas, míg az 1920-as zöldes árnyalatú. Azonban egy magántulajdonban lévő, zöldes borítójú példány, miként a sajtóhibák összevetése bizonyítja, az első, az OSZK-ban 1919-es jelölésű példánynak felel meg. Így a borítók színe alapján nem lehet a nyomások között különbséget tenni.

A *Pávanak* tehát egy kiadása és két nyomása van, a korai novelláskötetek közül azonban van olyan is, amelynek van második kiadása: a *Káin*-nak és *A rossz orvos*-nak. A *Káin* második kiadása feltünteti a kiadás sorszámát (második kiadás) és egy novella-cserélődést mutat, dátum azonban nincs rajta (a Légrády Testvérek jó szokásához híven), itt az 1923-as évszámra szintén az OSZK növedéki naplójából következtetünk, 1923-ban tehát már megvolt ez a kötet. Az 1921-es *A rossz orvos* szintén rendelkezik második kiadással, ezen szintén nincsen dátum (a második a Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat R. T. munkája), egyetlen támpontként ismételt az OSZK növedéki naplója hozható fel, mely ezúttal az 1927-es évszámot őrzi.

Míg az első kiadásokat tekintve az első hét novelláskötet azonos novella-anyagot forgat (ebbe a mennyiségbe most a bizonytalan datálású *A vonat megáll* is beletartozik), addig a *Béla a buta* és *A rossz orvos* újabbakat tartalmaz, egymáshoz képest átfedések nélkül. Ebből adódhat először is az a megállapítás, hogy a *Páva* határhelyzetet foglal el, az elmúlt 10–11 év novellatermésének gyűjteményeként fogható fel. A sajtóban megjelenő novellák is ezt támasztják alá. A Kosztolányi-kutatócsoport forrásgyűjtéséből kiderül,¹⁹ hogy a *Béla a buta* és *A rossz orvos* novellái csak 1919-től tűnnek fel a napilapokban és folyóiratokban, tehát ténylegesen új alapanyagot jelentenek. (Az más kérdés, hogy az utánközlésekben ezentúl keverednek a korábbiakkal; Kosztolányi szerette munkáit a lehető legtöbb helyen és minél többször közreadni).

A *Páva* határhelyzet jellege meginogni látszik viszont akkor, ha figyelembe vesszük, hogy 1920-as kiadása egybeesik az új novellákat tartalmazó *Béla a buta* kiadásával, a *Káin* 1923-as második kiadása pedig körbeöleli az új novellákat tartalmazó *Béla a buta*t és *A rossz orvost*. Tehát az első hét kötet alap-korpusza és a nyolcadik-kilencedik újdonsága keveredik egymással, a *Páva* határkö-jellege ekként elbizonytalanodik, inkább csak egy jelzőbója lesz. A korai novellák korpuszának csoportokra oszthatóságát nehezíti az a tény is, hogy *A rossz orvos* második kiadása e címadó elbeszélés/kisregény kivételével az első kiadás újdonságba menő novelláit az első nyolc kötet anyagából válogatva tölti fel.

Mozaik vagy gyűjteményes kötet?

Ahogy már az eddigiekkel is igyekeztem rámutatni: a novella-kötetek önálló vizsgálata számos olyan problémát hoz felszínre, amely nem látszik meg, ha csak időrendben összegyűjtött novella-összesként tekintünk az elbeszélésekre. A kötetekben újra- és újraprendezett novellák szövege változik, a kötetek közötti időszakban pedig a számos sajtóbeli közlés is újabb és újabb alakváltozatokat teremt. Tehát egy mozgó, hálózatszerű korpuszról van szó, amelyben a kötetek kimerevített pillanatoknak tűnnek. A megmerevített kép kirajzolódó mintázata mégis leírást érdemel, még ha egyértelműen látható is, hogy az *Esti Kornél*hoz hasonló összefüggéseket nem

¹⁹ <http://kosztolanyioldal.hu/forrasjegyzek>

lehet majd felfedezni az egyes novellák között. Azonban valamilyen szempontú rendezettség ezekből a kötetekből is sejthető. Szegedy-Maszák Mihály is utal erre a *Boszorkányos estétet*, a *Bolondokat*, *A vonat megállt*, a *Beteg lelkeket* említve,²⁰ de olyan egyértelmű összefüggésekben, mint konkrét helyek vagy konkrét szereplők azonosságára nem reménykedhetünk.

A korai novellák korpuszában tematikus és motívikus elemek ismétlődése jellemző,²¹ de éppen ezért éppúgy találhatóak összefüggések az egyes köteteken belül, mint a kötetekben benne lévő és az adott kötet részét nem képező novellák között. A novellák előfordulásai így mozaikszerűek, hiszen az éppen vizsgált kötetben belüli elhelyezkedésükre és a korpuszon belüli egyéb találati pontjaikra egyszerre kell figyelemmel lenni, és tisztában kell lenni az újrendezés lehetőségével.

Az egyes köteteket illetően mégis adódik több formainak nevezhető momentum, amelyek segítségével eldönthető, hogy a konkrét kötet inkább kompozíciószerűnek tartható-e vagy sem. Már első megközelítésben is szembeötlő, hogy a *Boszorkányos esték*, a *Bolondok*, a *Beteg lelkek*, és a *Bűbájosok* olyan címválasztások, melyek az adott kötet egészét nem a kötetben szereplő egyik novella címének kiemelésével, hanem fantázia-névvel igyekeznek megragadni, szemben a többivel, melyek egy-egy novella címét emelik ki. Az önálló cím alapján véve a megszerkesztettség igényére utal. A *Káin* ehhez képest a kiragadott cím-lehetőséggel él, *A vonat megállt*, a *Páva*, a *Béla a buta* és *A rossz orvos* kötetekhez képest mégis – melyek egyszerű novellagyűjteménynek tűnnek fel – megkomponált. Rámutat erre a háború mint tematizációs elv és az, hogy a második kiadás kicserél egy novellát, az *Omnibuszkocsist* a *Tizenegy percre*, mely mögött az a megfontolás állhat, hogy így más jelentést kap a kötetegész. A *Bűbájosok* szerkezeti átgondoltságát erősíti a két alciklus-cím, a *kis tragédiák* és a *kis komédiák*, *A rossz orvos* gyűjtemény-jellegét pedig az, hogy a második kiadásban a címadó novellán kívül az összes többit gond nélkül le lehetett cserélni. Ebből az látszik, hogy *A rossz orvos* című művön van a hangsúly, és visszamenőleg is egyértelművé válik, hogy az első kiadásban sem állt motiváció a konkrét novellák kiválasztása mögött. Ez a fajta kiadás jellemzi Babits rövidprózai munkáinak megjelentetését is, a regények mellett időnként fel-felbukkan néhány novella, sokszor ugyanaz, a kötet kompozíciós jellegének még a látszatára sem ügyelve. Ez Kosztolányinál mint láttuk, inkább kivétel.

A *Páva*-kötet

A *Páva* 19 novellát tartalmaz. Sorrendben ezek: *A pap*, *A magyar fiú*, *A bujdosó*, *Három angol*, *Öreg urak*, *Bácska*, *A szerb*, *A köimádó*, *Boszorkány*, *Borotva*, *Pesztra*, *A léggömb elrepül...*, *Tréfa*, *Szeretlek*, *A kínai ember*, *Páva*, *Kék gyász*, *Vakbélgyulladás*, *Az esernyő*. Kettő kötetben korábban még nem jelent meg, *A bujdosó* és a *Három angol*. A *boszorkányos esték*, a *Bolondok*, a *Beteg lelkek* és a *Bűbájosok* több olyan elbeszélést is tartalmaznak, amelyek a *Páva* részét is képezik, *A vonat megállt* egyet. Formai elkülönítés nincs a kötetben belül, a cím a sorrendben tizenhatodikként szereplő *Páva* című elbeszélésből adódik, mely a *Bűbájosok* „kis komédiák” ciklusában jelent meg kötetben először. Tematikus csomópontok, motívikus továbbélések át- és átszövik a kötetet, de leginkább gyűjteményes jellege emelhető ki egy korszak határának jelölőjeként. S ekként a címadó novella is inkább utalhat a sokszínűsége (ami a borítók változó színében is testet ölt), mint a benne tematizált hivatalnok öregsége feletti szenvelgő kesergésére. Mind a hivatalnok-lét leírása, mind az öregség problémaköre felmerül még a kötetben máshol is, ezzel az erővel bármelyik novella címe szerepelhetne a borítón.

²⁰ SZEGEDY-MASZÁK 2010, 79.

²¹ Bori Imre a gyerekort és a vidéki kisvárost emeli ki tematikus egységekként. BORI 1986, 69–70.

A kutatás jelenlegi stádiumában a *Pávát* képező novellák szövegeinek összehasonlítása történt meg a Kosztolányi életében megjelent egyéb kötetváltozataikéval. A sajtóban napvilágot látott variációk nem képezik ennek a dolgozatnak tárgyát.²² A kötetösszevetések eredménye alapján

²² A forrásgyűjtés adatai szerint jelen pillanatban a következő változatokról van tudomásunk:

A pap: „Vigasztalás”, *Tolnai Világlapja*, X. évf. 17. sz., 1910. ápr. 24., 952–954; „A pap”, *Képes Újság*, VI. évf. 4. sz., 1920. jan. 25., 23–25; „A pap. Novella”, *Kalangya*, 5. évf. 3. sz., 1936. márc., 164–167.

A magyar fiú: „A magyar fiu”, *Élet*, II. évf. 52. sz., 1910. dec. 25., 821–822; „A magyar fiú”, *Szaloni Újság*, XVII. évf. 4. sz., 1912. febr. 29., 3–4; „A magyar fiú”, *Az Érdekes Újság*, II. évf. 41. sz., 1914. okt. 11., 28–29.

A bujdosó: „A bujdosó”, *Élet*, IV. évf. 35. sz., 1912. szept. 1., 1100–1105; Kosztolányi Dezső: „A bujdosó”, *Az Érdekes Újság*, I. évf. 20. sz., 1913. aug. 3., 28–29; „A bujdosó”, *Képes Újság*, VI. évf. 49. sz., 1920. nov. 30., 19–22.

Három angol: „Bonaparte”, *Budapesti Képes Vasárnap*, II. évf. 5. sz., 1914. febr. 1., 2; „Három angol”, *Tolnai Világlapja*, XIV. évf. 17. sz., 1914. ápr. 26., 33–35; „Bonaparte”, *Képes Hét*, II. évf. 20. sz., 1912. máj. 19., 543; „Három angol”, *Képes Újság*, VI. évf. 42. sz., 1920. okt. 12., 20–21.

Öregurak: „Öreg urak”, *A Hét*, XXI. évf. (2. köt.) 28/1061. sz., 1910. júl. 10., 442–445; „Öreg urak”, *A Hét*, XXI. évf. (2. köt.) 29/1062. sz., 1910. júl. 17., 459–462.

Bácska: „Oligocén és Eocén”, *A Hét*, XXV. évf. (1. köt.) 1/1253. sz., 1914. jan.

4., 3–6; „Gőzfürdő”, *PH*, XLVIII. évf. 162. sz., 1926. júl. 21., 1–3; „Gőzfürdő”, *Tolnai Világlapja*, XXXI. évf. 3. sz., 1929. jan. 16., 15–17.

A szerb: „A szerb”, *A Hét*, XXIII. évf. (2. köt.) 46/1184. sz., 1912. nov. 17., 730–733.

A köimádó: „A köimádó”, *Budapesti Napló*, XII. évf. 202. sz., 1907. aug. 25., 2–3; „A köimádó”, *Tolnai Világlapja*, X. évf. 35. sz., 1910. aug. 28., 1995; „A köimádó”, *Temesvári Hírlap*, [?] évf. 262. sz., 1911. nov. 16., 1–2; „A köimádó”, *Tasnád*, III. évf. 46. sz., 1911. nov. 18., 1–2; „A köimádó”, *Szatmármegyei Közlöny*, XXXVII. évf. 47. sz., 1911. nov. 19., 1–2.

A boszorkány: „A boszorkány”, *Budapesti Napló*, XII. évf. 239. sz., 1907. okt. 8., 2–3; „A boszorkány”, *Bajai Hírlap*, X. évf. 41. sz., 1907. okt. 13., 2–3; „A boszorkány”, *Szilágy*, XXVI. évf. 3. sz., 1908. jan. 16., 1–2; „A boszorkány”, *Bácskai Hírlap*, XII. évf. 214. sz., 1908. szept. 20., 2–3; „A boszorkány”, *Tolnai Világlapja*, X. évf. 50. sz., 1910. dec. 11., 2871–2872; „A boszorkány”, *Tasnád*, IV. évf. 29. sz., 1912. júl. 20., 1–2; „A boszorkány”, *Szatmármegyei Közlöny*, XXXVIII. évf. 29. sz., 1912. júl. 21., 1–2; „A boszorkány”, *A Bazár*, XX. évf. 22. sz., 1925. aug. 15., 31–32.

Borotva: „Borotva. Elbeszélés”, *Élet*, VI. évf. 9. sz., 1914. márc. 1., 274–276; „Szappan”, *A Hét*, XXV. évf. (1. köt.) 12/1264. sz., 1914. márc. 22., 178–180; „Borotva”, *Az Érdekes Újság*, III. évf. 33. sz., 1915. aug. 15., 22–23; „Szappan”, *Toll és Tör*, V. évf. 24. sz., 1924. ápr. 26., 5; „Az öngyilkos”, *PH*, XLVI. évf. 99. sz., 1924. máj. 23., 1–2; „Az öngyilkos”, *Tolnai Világlapja*, XXIX. évf. 5. sz., 1927. jan. 26., 18–19; „Borotva”, *Salon*, III. évf. 1–2. sz., 1928. jan. 31., 5–8.

Pesztra: „Téli reggel”, *Budapesti Napló*, XII. évf. 232. sz., 1907. szept. 29., 2–4.

A léggömb elrepül: „A léggömb elrepül”, *Világ*, II. évf. 90. sz., 1911. ápr. 16., 69–70; „A léggömb elrepül”, *A Hét*, XXII. évf. (2. köt.) 50/1135. sz., 1911. dec. 10., 802–804; „A léggömb elrepül...”, *Az Érdekes Újság*, III. évf. 38. sz., 1915. szept. 19., 35–36; „A léggömb elrepül...”, *Tolnai Világlapja*, XVI. évf. 37. sz., 1916. szept. 14., 18–19; „A léggömb elrepül”, *Képes Újság*, VI. évf. 9. sz., 1920. febr. 29., 30–33; „Csoda”, *PH*, XLV. évf. 257. sz., 1923. nov. 14., 1–3; „A léggömb elrepül”, *Tolnai Világlapja*, XXIX. évf. 13. sz. melléklet „Tolnai Regénytára”, 1927. márc. 23., 13; „A léggömb elrepül”, *Képes Krónika*, XI. évf. 30. sz., 1929. júl. 28., 4–5; „Csoda”, *Magyar Otthon*, IV. évf. 13. sz., 1931. júl. 15., 7–8; „A csoda”, *Nők Újságja* [I], XXI [I]. évf., 1931. dec. 10., 25.

Tréfa: „Tréfa”, *A Hét*, XXIII. évf. (2. köt.) 31/1169. sz., 1912. aug. 4., 490–493; „Tréfa”, *Az Érdekes Újság*, III. évf. 16. sz., 1915. ápr. 18., 23–25; „Tréfa”, *Kalangya*, 5. évf. 3. sz., 1936. márc., 176–182.

Szeretlek: „Szeretlek”, *Világ*, I. évf. 220. sz., 1910. dec. 11., 1–2; „Szeretlek”, *Temesvári Hírlap*, [?] évf. 198. sz., 1911. aug. 31., 1–2; „Szeretlek”, *Tasnád*, III. évf. 38. sz., 1911. szept. 23., 1–2.

A kínai ember: „A kínai ember”, *Világ*, II. évf. 13. sz., 1911. jan. 15., 1–2; „A kínai ember”, *BMN*, VIII. évf. 19. sz., 1911. jan. 22., 1–2; „A kínai ember”, *Tolnai Világlapja*, XIII. évf. 22. sz., 1913. jún. 1., 35–37; „A kínai ember”, *BMN*, XXIV [I]. évf. 4. sz., 1923. jan. 5., 2; „A kínai ember”, *Magyar Újság* (Pozsony), [?] évf. 288.

megállapítható, hogy a szövegek struktúrája azonos marad, még akkor is, ha a cím változik, inkább apró módosítások, stilizálások a jellemzők, köztük a korábbi idegen kifejezések magyarítása (mint például *spárga-zsineg*, *katedra-dobogó*, *mártír-vértanú*, *ambíciózus-becsvágyó*, *aeroplán-repülő*, *hotel-szálloda*, *plafon-mennyezet*, *gesztus-taglejtés*, *zszurnaliszta-újságíró*, *copf-varkocs*) vagy az *amely* és *amit* következetes *melyre* cserélése. Érződik a tömörítés igénye, ez szavakat és mondatokat is érinthet. Így eltűnnek az olyan töltelékszavak, mint *hirtelen*, *egyszerre*, *valami*, *igazán*. Van, hogy csak jelzők maradnak ki. A mostani összevetés figyelmen kívül hagyja a sajtóhibákat és a rövid-hosszú ékezetek váltakozásait (az ékezetek hosszúságának érzékeltetésére leginkább a *Bűbájosok* kötet törekszik), ezért ebből a szempontból az sem lényeges, hogy a *Páva* 1919-es vagy az 1920-as nyomását vesszük alapul, de az egységesség miatt az összevetés mindig az 1919-es kiadás alapján történik.

A *Páva* és kötetelőzményei

A *Páva* nyitódarabja *A pap*. A színház és valóság közötti határmezsgyét járja körbe a novella, a vidéki színház komikus színésze az öltözőben előadás előtt részeg, öngyilkosságon gondolkodó bohém barátját papi alakításának hála visszahozza az életbe, maga is új szerepértelmezést találva az unásig játszott vidéki operettben. Az utolsó képben megjelenített kitért karú színész, akinek lábainál hever a világ, a közönség felé fordulás miatt megfelelő felütés, nincs azonban kötetzáró és ezzel *A papot* keretnyitó elbeszéléssé változtató megfelelője. Az utolsó novella, *Az esernyő* egyes szám első személyben elbeszélte története egy férfi önvallomása, aki a nőhöz tartozó tárgynak, egy esernyőnek ideiglenes birtoklásán keresztül döbben rá a nő iránti elmélyült érzelmeire. Az elmélyült érzelm tudatosítása történik meg a *Pávában* tizennegyediként előforduló *Szeretlekek*ben is, az ugyancsak férfi narrátor kihangosított gondolatainak jóvoltából, csak ekkor Rózának és nem Jankának hívják az érzelm tárgyát. *A pap* testvérnovelláit másik kötetekben találjuk, ugyancsak színház és valóság kettőségének körüljárására vállalkozik az *Istenítélet* a *Boszorkányos estékben* és *A sügő* a *Bűbájosok*ban. A nyitó- és zárónovella közti egyetlen összefüggést az adja, hogy mindkettőt tartalmazta már a *Beteg lelkek* is. A lényegi szövegváltoztatások mindkét esetben az idegen szavak magyarítására szorítkoznak, ahogy ez igaz az amúgy összesen hat novellát tartalmazó *Beteg lelkek* másik két, a *Pávába* átkerülő darabja közül az *Appendicitisre* is, mely ezt az átalakítást a címében is magán viseli (az eredmény:

sz., 1923. dec. 19., 2; „A kínai ember”, Magyar Újság (Pozsony), [?] évf. 290. sz., 1923. dec. 21., 2–3; „Félix”, *PH*, XLVI. évf. 70. sz., 1924. márc. 23., 3–4; „A kínai ember”, Képes Krónika, XI. évf. 5. sz., 1929. febr. 3., 6.

Páva: „Páva”, *A Hét*, XXVI. évf. (2. köt.) 34. sz., 1915. aug. 22., 457–459; „Páva”, *Az Érdekes Újság*, III. évf. 48. sz., 1915. nov. 26., 30–32.

A kék gyász: „Kék gyász (Gyermekkori napló)”, *Képes Hét*, II. évf. 51. sz., 1912. dec. 22., 692, „Kék gyász”, *Székegyházi Hírlap*, III. évf. 46. sz., 1913. nov. 13., 1–3; „Kék gyász”, *A Hét*, XXVI. évf. (2. köt.) 28. sz., 1915. júl. 11., 359–360; „Kék gyász”, *Tolnai Világlapja*, XV. évf. 34. sz., 1915. aug. 19., 25–26; „Kék gyász (Gyermekkori napló)”, *Képes Újság*, II. évf. 33. sz., 1916. aug. 13., 20. „Mikor a kisöcsém meghalt. Gyermekkori napló”, *PH*, XLVI. évf. 36. sz., 1924. febr. 13., 3–4; „Mikor a kisöcsém meghalt. Gyermekkori napló”, *BMN*, XXV. évf. 64. sz., 1924. márc. 5., 4; „Mikor a kisöcsém meghalt. Gyermekkori napló”, *A Fény*, I. évf. 41. sz., 1932. okt. 12., 13.

Vakbélgyulladás: „Bang, a hős”, *Vasárnapi Újság*, LVIII. évf. 44. sz., 1911. okt. 29., 882–885; „Operáció”, *Az Érdekes Újság*, V. évf. 21. sz., 1917. máj. 27., 30–31; „Appendicitis”, *Kalangya*, 5. évf. 3. sz., 1936. márc., 220–224.

Az esernyő: „Az esernyő”, *A Hét*, XXIII. évf. (2. köt.) 38/1176. sz., 1912. szept. 22., 602–603; „Az esernyő”, *Képes Hét*, III. évf. 31. sz., 1913. aug. 3., 132–133; „Az esernyő”, *Bácsalmási Járási*, VII. évf. 15. sz., 1914. ápr. 12., I–II. (*Húsvét 1914 Szépirodalmi mellékletünk* részeként); „Az esernyő”, *Front*, I. évf. 12. sz., 1917. szept. 23., 5–8.

Vakbélgyulladás). A negyedik átkerülő novella, a *Tréfa* csak egy-két stilizálásból adódó módosításon esik át, mint a határozatlan névelők eltűnése, vagy a mind a négy novellára jellemző *amely-mely* átalakulás.

Amennyiben a motivikus-tematikus hálózatok kiépítésének folytatólagos alakulása a kérdés a *Páván* belül, akkor a tizenharmadik helyen álló *Tréfa* a tizenötödik, *A kínai emberrel* állítható párhuzamba, a tizennyolcadik *Vakbélgyulladás* pedig a *Pávával* mint novellával. Az előbbieket egyes szám első, az utóbbiak egyes szám harmadik személyben szólalnak meg (mely hangnemváltkozás Kosztolányi korai novellisztikájának jellemzői közé tartozik.) Az előző kötetek közül a *Bolondok*ban előforduló *A kínai ember* alapszituációja ugyanaz, mint a *Tréféé*. Az elbeszélő része egy csoportnak, mely egy a csoporton kívül álló személyt indokolatlan okból bánt, a *Tréfában* a végleteleg eljutva meg is öl. A *Vakbélgyulladás* és a *Páva* egyaránt egy-egy csinovnyik-figura középpontba helyezésével él, kisszerű életük egy-egy fordulópontját mutatva be. A hivataltól való távolmaradás szándékos és szándékolatlan volta, az egyetlen biztos pont elkerülése-elvesztése a személyiség széteséséhez vezet, mely a *Pávában* az öregségtől való félelemmel is társul. Az öregség pedig mint hívószó azonnal előhívja az ötödik helyen álló *Öregurakat*.

A kínai ember, az *Öregurak* (*Két öreg úr* címen), a *Szeretlek* és ezeken túl a *Pávában* tizenkettedik helyet elfoglaló *A léggömb elrepül...* kötetben elsőként a *Bolondok*ban jelent meg. *A kínai ember*, a *Szeretlek* és *A léggömb elrepül...* esetében a változtatásokra a fentebbi megállapítások érvényesek, magyarításuk, illetve egy-egy mondat stilisztikai módosítása, egyszerűsítése történik meg, mely lényegében nem változtat a jelentésen. *A léggömb elrepül...* esetében az elbeszélő barátjaként megjelenő költő mint én-megkettőződés Kosztolányi kedvelt eljárása, s a költő szájába adott megállapítás, miszerint a lezajló történet novella-téma lehetne, önreflexív. Az ezt kifejező mondat a *Bolondok*ban „Ez kitűnő novella-téma”-ként,²³ a *Pávában* „Ez alapján egy misztikus novella-téma”-ként²⁴ szerepel. Ez a második variáció utalhatna akár egy konkrét megjelenéshez igazodó átírára is (mint ahogy misztikus novellaantológiához éppen Kosztolányi írt bevezetőt 1917-ben),²⁵ de nem ez, hanem a *Hrussz Krisztina csodálatos látogatása* található meg benne). Semmi jel nem utal arra, hogy ezt a változtatást a *Páváért* tette volna meg, mert nincs benne más, misztikusnak tekinthető novella. A folyóiratokban a forrásgyűjtés eddigi adatai szerint tíz helyen publikált *A léggömb elrepül...* bekerült *A rossz orvos* második kiadásába is, ott ez a mondat így hangzik: „Ez nem érdektelen novella-téma”²⁶. A mondat újra- és újrafogalmazása így jelentheti egyszerűen csak a szöveghely kiemelt jelentőségét is, a tételmondat precizítására tett kísérletek aktuális állomását. *A rossz orvos* második kiadásának változatában érdekesség, ahogy megváltozik a zöld léggömbért kínált, illetve kifizetett ár. A *Pávában* még tizenkét krajcár a kikiáltási ár, és a költő tizenkét aranyat ad érte, *A rossz orvosban* már ötszáz korona és a költő százezer koronát fizet.

Az *Öregurak Bolondok*-beli közléséhez képest a forrásjegyzék csak egy két részletben közre adott publikációról tud 1910-ből,²⁷ amiből az következik, hogy a *Páva*-beli – az eddigi adatok alapján – közvetlenül áll a *Bolondok*-beli után. Azok a változtatások, amelyek általánosak, és arra utalnak, hogy egy változat későbbi, itt is szimptomatikusak, mint az *amely-mely*

²³ Kosztolányi Dezső, *Bolondok. Novellák*, Budapest, Atheneum [1911], (Modern Könyvár 95–97), 18.

²⁴ Kosztolányi Dezső, *Páva*, Budapest, Légrády Testvérek kiadása [1919], 117.

²⁵ Éjféli. Magyar írók misztikus novellái, összegyűjt. Bálint Aladár, Gyoma: Kner, 1917.

²⁶ Kosztolányi Dezső, *A rossz orvos*, Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat, [1927], 102.

²⁷ Kosztolányi Dezső: „Öreg urak A Hét, XXI. évf. (2. köt.) 28/1061. sz., 1910. júl. 10., 442–445 és *A Hét*, XXI. évf. (2. köt.) 29/1062. sz., 1910. júl. 17., 459–462.

átalakítás, és az idegen szavak magyarítása. Azonban az esetek többségében a tömörítés helyett bővítés a jellemző, például: „Fáradtak voltak és a falnak fordulva tovább aludtak”²⁸ helyett „Fáradtak, álmosak voltak és a falnak fordulva tovább aludtak”²⁹ vagy „Ez a feleselgető hegedűk koncertjében a fiatalság, az örök fiatalság dala”³⁰ helyett „Ez a feleselgető hegedűk koncertjében, a perlekedő zürzavarban a fiatalság, az örök fiatalság dala”³¹. Ezzel a kivétel erősíti a szabályt.

A *Páva* című novella a *Bűbájosok* „kis komédiák” ciklusából kerül át a *Bácskával*, *A szerbbel* és a *Borotvával* együtt, a *Páva* tehát a tizenhatodik helyen, a *Bácska* és *A szerb* egymás után a hatodikon és a hetedikén, a *Borotva* a tizediken áll (A *Bácska* ott *Oligocén és Eocén*, *A szerb Bácskai barátom* címmel szerepel.) *A kék gyász* eredetileg a *Bűbájosok* kis tragédia-ciklusának részét alkotta. Itt most a tizenhetedik helyre került.

Tematikailag a *Bácska* és *A szerb* összefonódik a délvidéki kisváros általános helyszíne miatt. Az, hogy a két novella két kötetben is egymás után szerepel, összetartozásukat erősíti. A kisváros szerepeltetése a *Pávát* is kapcsolatba hozza velük, a *Borotva*, a végre nem hajtott öngyilkossággal, a *Káin* második kiadásában szereplő *Tizenegy perccel* hozható összefüggésbe, melyben az öngyilkosság megtörténik. A *Kék gyász* pedig *A vonat megáll Halál utáni*jával alkot párt, ahol nem egy testvér, hanem egy barát halálát követő gyászidőt ír le az egyes szám első személyű elbeszélő.

A *Bácska* és *A szerb* az *Öregurakhoz* hasonlóan bővítéseket tartalmaz. *A szerbnél* ez a novella nagy részére igaz, sőt, még az *amely-mely* váltakozások is fordítva történnek. Így felmerül a gyanú, hogy egy korábbi változat került be a későbbi *Pávába*. A forrásjegyzék segítségül hívásakor viszont az látszik, hogy a két kötet megjelenése között nincs folyóirat-publikáció, a *Bűbájosok* előtti időszakból származik *A szerb* egyetlen ismert változata,³² a *Bácskának* pedig 1916 előtről egy 1912-es variációjáról tudunk³³. Természetesen ezeknek a változatoknak az ellenőrzése hátravan még, előfordulhat az is, hogy ezek kerültek be a *Pávába*, és az is, hogy nem ismerünk változatokat a két kötet megjelenése között.

A *Páva* mint novella változtatásai elenyészőek, a *Kék gyászban* egy betűnyi módosítás van, a *Borotva* szövege megegyezik a *Bűbájosokéval*. A *Kék gyász* a másik novella a *Pávából*, mely *A rossz orvos* második kiadásában is szerepel. A *Pávához* képest is tömörítést alkalmaz, a névelők, a töltelékszavak kihúzásával, esetenként bővítésével él, de a novella struktúrája ugyanaz marad.

A *Boszorkányos estéből*, az első kötetből három novella kerül át: *A köimádó*, *A boszorkány* és az *Öt órákor* (ez utóbbi *Pesztra* címen). Jelentősége van annak, hogy az induló novellista felütésként használt elbeszéléseit (*A köimádót* és *A boszorkányt*) a korszaklezáró kötetbe is beleteszi. Szilágyi Zsófia ugyan a *Károly apját* inkább tartja a *Boszorkányos estéék* hangadó novellájának,³⁴ de ez a két novella úgy tűnik, kedvesebb Kosztolányi számára, ezért teszi át a *Pávába* (a nyolcadik és kilencedik helyre), megtartva egymásmellettségüket. Ezzel éppen úgy összetartozóként kezeli őket, mint *A bácskát* és *A szerbet* is. Azt, hogy mennyire kedvelte ezt a két novelláját, a sokszoros publikáció is megmutatja.

A köimádót és *A boszorkányt* a végzetszerűség, a sötét tónus hangulatilag köti össze, a *Boszorkány/Pesztra* között (a *Pesztra* a tizenegyedik a *Pávában*) a tematikai összefüggés is adott,

²⁸ Kosztolányi Dezső, *Bolondok*. Novellák, Budapest, Atheneum [1911], (Modern Könyvár 95–97), 113.

²⁹ Kosztolányi Dezső, *Páva*, Budapest, Légrády Testvérek kiadása [1919], 39.

³⁰ Kosztolányi Dezső, *Bolondok*. Novellák, Budapest, Atheneum [1911], (Modern Könyvár 95–97), 116.

³¹ Kosztolányi Dezső, *Páva*, Budapest, Légrády Testvérek kiadása [1919], 43.

³² „A szerb”, *A Hét*, XXIII. évf. (2. köt.) 46/1184. sz., 1912. nov. 17., 730–733.

³³ „Oligocén és Eocén”, *A Hét*, XXV. évf. (1. köt.) 1/1253. sz., 1914. jan.

³⁴ SZILÁGYI 2012, 50.

a cselédlány, a pesztra világa a másik, az idegen, de számára élettérként adott környezetben, ahol egyedül van, amelyre rácsodálkozik, de nem érti a működését. Mindkét esetben adott egy úri fiú, aki egyszer áldozata, egyszer pedig csak párhuzamos létezője a lánynak. Az *Öt órákorban* a kisfiút Bandikának, a *Pesztrában* Jánoskának nevezik. Ennek a kötetkompozíció szempontjából lehetne szerepe, de a *Pávában* nincs egyéb névösszefüggés, amihez képest ez a változtatás indokolt lett volna.

Mindhárom novellában megfigyelhető a jelzők, határozói igenevek ritkítása, a nyelv expresszív erejének csökkentése, pl. *örült örömmel kacag – nevet, kinyílt szemmel, holtan – holtan, vakon és taláalomra járt – taláalomra járt*. Ennek feszültségfokozó hatása leginkább a csúcspontokon érzékelhető, pl. *A boszorkányban* a gyilkosság-jelenetnél. A *Pesztrában* a novella végén annyiban változik a jelentés, hogy a kis úri fiú karácsonyt illető cinikussága nincs hangsúlyozva, így nincs olyan éles kontraszt Vera, a pesztra naiv rácsodálkozása és az úri fiú nemtörődömsége között. Aranyszál helyett itt ezüstszál szerepel, a kétszer mondott hó helyett egy, a nyelvi túldíszítettség visszafogása tehát tudatos.

Utolsó csoportként a második, harmadik és negyedik helyen álló *A magyar fiú*, *A bujdosó* és a *Három angol* említendő. *A magyar fiú* egyes szám harmadik személyű beszédhangja egy fiatal, szenvelgő ifjú Mátyás templomi kirándulását írja le, aki a halott király és királyné emlékművénél kíván feloldozást nyerni, miközben fájdalmasan szemléli arcképét a márvány tükröződésében. Ez a novella a bizonytalan datálású *A vonat megáll* részét képezi. A szövegösszevetés az általános összefüggéseket erősíti meg, a *Páva* változata tömörít és magyarít. Így az legalább bebizonyosodott, hogy *A vonat megáll* a *Páva* előtt keletkezett.

A bujdosó és a *Három angol* a *Páva* előtt még nem szerepeltek kötetben. *A bujdosó* egyes szám első személyű elbeszélőt alkalmaz, felvetése izgalmas: valaki kíváncsi rá, hogy mi történik akkor, amikor nincsen jelen. Előhírnöke ez az *Esti Kornél* szövegeknek, és párhuzamos novellát is találhatunk: a *Boszorkányos esté*kben *Április elseje*, a *Bűbájosok*ban *Április bolondja* című novella ez, melyben az elbeszélő a szekrénybe bújva azt játssza meg, és attól lesz lelkiismeret-furdalása, hogy barátja nem tudja, ő jelen van. S habár a témafelvetés jó, *A bujdosó* végén a saját ravatalára fekvő elbeszélő magán viseli a Kosztolányinál előforduló öntetszelgő pózt. A *Három angol*ban három férfi látogatja meg Napóleont, nem sokkal halála előtt, Szent Ilona szigetén, ebben a novellában is inkább a színpadiasság dominál. *A magyar fiúval* az elhagyott helyre vonulás témájával állítható fel párhuzam.

A *Páva* tehát válogatást ad Kosztolányi 1919 előtt keletkezett, kis terjedelmű prózai munkáiból, bizonyíthatóan gyűjteményes kötet jelleggel. A novellák sorrendisége, az előző kötetekhez képest történt változtatások nem igazolják, hogy bármiféle kompozíciós törekvés szerepet játszott volna a kötet összeállításakor. A tematikus csoportosíthatóság (gyerekkor, kisváros, Délvidék, halál, öregség, misztikusság, hivatalnoki lét) az egész korai novellakorpusz sajátja, így nem meglepő, hogy ebben a kötetben is ezek a tematikák jelennek meg. A kötet ennél fogva mozaikszerű, nem számít a benne található novellák sorrendje, és ennél fogva az olvasás sorrendje sem. Ez nem jelenti azt, hogy a *Páva* mint önálló kötet ne lenne jelentős, hiszen megmutatja, hogy a szerző mely novelláit tartotta arra érdemesnek, hogy egy összefoglaló jellegű kötetben benne legyenek. Közülük *A köimádó*, *A boszorkány*, *a Bácska*, *A szerb*, *A léggömb elrepül*, *A kék gyász*, *a Borotva* – a sokszoros újraközlésből látszik – Kosztolányi különösen kedvelt írásai közé tartoznak, és vannak olyanok is, amelyeket most emel be először kötetbe, a *Három angolt* és *A bujdosót*, tehát 1919–1920 környékén ezeket érdemesnek tartja arra, hogy a lezárni kívánt szakasz részévé váljanak, mielőtt továbblép. És még ha valódi komponáltság nem is fedezhető fel a *Pávában*, a motivikus összefüggésrendszer egy konkrét pontba sűrítettsége indokoltá teszi önálló kritikai kiadását, mert a szövegvariánsok legtöbb

esetben apró különbözőségeit és a címváltozatok sokaságát, bármennyire törekszik is rá, egy novellát csak egy változatban szerepeltető összkiadás nem képes érzékeltetni.

Bibliográfia

- BARÁTH, F. 1938. Kosztolányi Dezső. Zalaegerszeg.
- BORI, I. 1986. Kosztolányi Dezső. Forum Könyvkiadó, Újvidék.
- RÉZ, P. 1959. „Kosztolányi Dezső elfelejtett novelláskönyve: A vonat megáll”: Irodalomtörténet, 1959/2, 245 (!).
- SZILÁGYI, Zs. 2012. „Lázás lobogás és előfizető-gyűjtő ívek. Kosztolányi Dezső pályakezdése és a Boszorkányos esték”: Kalligram, 2012. július-augusztus, 45–51.
- SZILÁGYI, Zs. 2013. „Ida a vasútállomáson. Kosztolányi Dezső: A vonat megáll”: Literatura 2003/1, 50–58.
- SZILASI, L. 2000. „A fordulat éve: tüske a köröm alatt (1914)”: Szilasi László: A Kopereczky-effektus. Jelenkor, Pécs, 110–117.
- MOLNÁR F. 2010. Az eltűnt Kosztolányi nyomában. Kosztolányi Dezső korai novellái. Alapszakos szakdolgozat, ELTE (kézirat).
- ÖRLEY, I. (é.n.). „Kosztolányi olvasása közben”: Örley István: A Flocsek bukása, Válogatott írások. Magvető, Budapest, 321–336.
- SZEGEDY-MASZÁK, M. 2010. Kosztolányi Dezső. Kalligram, Pozsony.
- SZEGZÁRDY-CSENGERY, József. 1938. Kosztolányi Dezső. Magyar Irodalomtörténeti Intézet, Szeged.